

SILICIANIJOS DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE

[...]

* * *

Jeigu būčiau paklaustas, kas man artimiausia iš Mickevičiaus kūrinų, atsakyčiau, kad *Žiema mieste, Baladės ir romansai, Sonetai, Ponas Tadas, Lozanos lyrika, Nuomonės ir pastabos. Baladėse* aiškiai apibrėžta gimtinė: čia „Pažvelk, Marile, kur baigias gojai“. Jau kažkur anksčiau rašiau, jog tenykštė provincija ypatingai jį veikė, tad dvasios bei vaiduokliai *Baladėse* pasirodydavo kuo tikriausiai, kaip tam, kas jų buvimu tvirtai tiki. Taigi tai ne vien romantiškos išmonės, nes žaismė ir vaizduotė tik užslepia senovinį magiškai religinį regėjimą, galbūt todėl tie eiliuoti pasakojimai atrodo tokie natūralūs. *Vėlinės* – tai tarsi *Baladžių* išplėtojimas: baltarusiškos apeigos scenoje turi parodyti iš viduramžių paveldėtą *moralitė** su dvasiomis, velniais ir angelais, į visa tai įpinta labai literatūriško mylimojo istorija ir labai literatūriškas, baironiškas maištininkas Konradas. Vilniškėse *Vėlinėse* daugiau slaptinumo, tačiau negaliu neprisipažinti: visada susimąstydavau, o ką gi galvojo ta, kurios buvimas ten taip jaučiamas, ponია Marilė, grafienė Putkamer. Mane jaudina dvi romantiškos mergelės: jinai ir Ludvika Sniadecka. Nes negaliu sutikti su jų perdėtu dvasingumu ir eteriškumu. Apie Ludviką Sniadecką, dėl kurios dūsavo Słowackis (Slovackis), žinome: buvo viena iš tų, kurios įprastines savo epochos normas laiko dangalais ir ieško tikrojo gyvenimo pasiryžusios priimti žinią apie jį. Jos yra tarsi Stendhalio (Stendalio) herojės. Ludvika tapo avantiūriste ir meiluže, Sadyk-Pašos žmona Stambule ir politine intrigante; nė nežinau kodėl, bet įsivaizduoju ją rūkančią cigarus kaip George Sand (Žordž Sand) ir kalbančią storu balsu. Tačiau nežinau, ar ir Marilė nė kiek nesijuokė skaitydama apie verterišką savižudį Gustavą, velkantį paskui save kėnio šaką. Kiek panašiai, šnairuojant, galima būtų žvilgtelėti ir į drezdeniškes *Vėlines*. Tai nėra lengva, nes gražiausia lenkiškai parašyta poezija įtraukia ir nepaleidžia, kaip čia dabar protui prieš ją spardyti? Nuostabios angelo eilės, kuriomis prasideda pirmoji scena, bundantis kalinys, dvasios iš dešinės ir dvasios iš kairės pusės – jau nė akimirkai neištrūksime iš šio poetinio teatrinio šamanizmo įtakos, prikalti savo vietose, patys dalyvaudami. Ir tik vėliau, padėjęs knygą arba išėjęs iš teatro, gali reflektuoti tuos įvykius iš istorinės perspektyvos.

Romantizmas nugalėjo, irzlus senis racionalistas su savo stikleliu ir akim liko išjuoktas. Ir ištisos kartos po to buvo auklėjamos romantizmo kultu, taip pat ir politinio romantizmo, čia dar savo pridėjo ir komunistinė mokykla su carizmu, revoliuciniais judėjimais, dekabristais ir taip toliau. Tokiu būdu išdėstyta istorija rutuliojosi kaip ir dera – nuo filaretų proceso iki kariūnų sąmokslų, nuo 1830-ųjų lapkričio nakties ir sukilimo iki kito sukilimo ir Muravjovo kartuvių. Ar iš tikrųjų taip ir turėjo būti, kiek prie šios būtinybės prisidėjęs pats Mickevičius, – tokie klausimai retai kildavo, nes juos keldamas rizikuodavai būti įtartas, kad *ex post* rekomenduoji atsitraukti prie politinio klasikų atsargumo.

Ar švietimo amžiaus žmonės, racionalistai, kaip Jonas Sniadeckis, labai klydo vertindami romantizmą? Mąstau apie viską, ko mane mokė. Judėjimai ir idėjos, ateina po ankstyvesniųjų, yra

* Moralitė – vėlyvųjų viduramžių scenos kūrinys, kuriam būdingas moralizavimas, alegoriniai veikėjai, įkūnijantys gėrio ir blogio kovą. (Red.)

geresni, nes vėlesni. Klasikai buvo atsilikėliai, iškasenos. Niekas iš mūsų nesuabejojo slaptosiomis tokio protavimo premisomis, kurioms reikėjo beveik hėgeliško tikėjimo pažanga. O vis dėlto vertėtų prisiminti, kad tasai „sausas“ racionalistinis aštuonioliktasis amžius suformavo tikrai dieviškos, ligi šiolei nepralenktos muzikos autorius, kad jo masonų ložės pakankamai įkvėpdavo pašvęstųjų vaizduotę – ir Mozarto *Užburtąją fleitą* – ir kad didžiausias lenkų kalbos poetas būtent iš švietimo autorių perėmė kalbos drausmę. Pašiepiant jo amžininkus, tebesilaikančius santūrios poetikos, imta vadinti juos pseudoklasikais, – esą klasicizmas – tai gerai, tačiau jie prie klasicizmo nederą, nes kritikavę pranašą.

[...]

* * *

Pasinerdami Mickevičiaus stichijoje, poetinio žodžio suvedžioti, jaučiame tam tikrą nepatogumą, kurį gan sunku nusakyti. Pamąstykite. Gyvavo didelė valstybė, vadinama Abiejų Tautų Respublika, susidariusi po Lietuvos unijos su Karūna. Valstybė, struktūruota pagal klases, su didikais ir bajorais viršuje, su valstiečiais – lenkais Karūnoje ir nelenkais Lietuvoje – apačioje. Jau tai valstybei žlugus, atsirado didis poetas, rašęs taip, lyg ta valstybė ir visuomenės struktūra toliau sau gyvuotų, – ji ir gyvavo sąmonėse tų, kuriems rašė, o jis tam dar suteikė galingą impulsą. Jeigu vis dėlto tas jį pagimdęs pasaulis, kurį jis taip pat kūrė, priešindamasis, pralaimėdamas sukilimus, grimzdo praeitin, kol visiškai išnyko dvidešimtajame amžiuje, kai nieko neliko iš tikrosios jo tėvynės istorinės Lietuvos, tai gal kas nors turi plaukti iš tos jį suformavusios realybės transformacijų? Jisai primetė mintį, kad Lenkija vadinama Respublika su sienomis iki 1772 metų dar egzistuoja, kad jos nebūtis tėra trumpalaikė, reiškianti laikiną triumfą velnio, draskančio nekaltą auką – Lenkiją. Kam primetė? Saviškiams, tai yra lenkiškai kalbantiems istorinės Lietuvos gyventojams – dvarininkams ir smulkiąjai bajorijai, arba mažumai, taip pat aukštesniosioms klasėms Karalystėje, taigi vėl mažumai. Ir visokiems aukštesniems reikalams abejinga lenkų liaudis, išeidama iš neraštingumo laikų, turėjo priimti šią bajorišką istorijos versiją ir net, kas kiek paradoksalu, atpažinti save bajoriškoje Sopolcovo kultūroje. Tiesa, lygiai taip ir tokioje griežtoje pagal klases susiskaldžiusioje Anglijoje žemieji *cockney* kalbantys sluoksniai pasisavino Shakespeare'ą (Šekspyrą), o Prancūzijos liaudis absorbavo dvariską *Racine'ą* (Rasiną). Kalbant apie Mickevičių, reikėtų turėti omenyje ne tik tai kalbos įtaigą, bet ir politinį mintijimą arba politinius refleksus, ir tikriausiai tai reikėtų vadinti religiniu politiniu pasaulėvaizdžiu.

Ne tik Lenkija su sienomis iki 1772 metų. Mickevičiaus kūryboje – visada ir Lietuva – *Gražinoje*, *Konrade Valenrode*, „Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!“, himne Lietuvos miškų garbei. Kodėl valstiečių nuo Krokuvos ar iš Didžiosios Lenkijos palikuonys turėtų tai laikyti savastimi? O laiko. Bet pirmiausia priėmė lietuviai, ir čia ryškėja savotiška šio poeto reikšmė formuojantis lietuvių tautinei sąmonei, sąmonei, kuri buvo nukreipta prieš pačią jo politinio mąstymo prielaidą, prieš Liublino uniją. Žinome, kad visi tautiniai judėjimai yra iš romantizmo epochos, kad romantizmas ir nacionalizmas yra du to paties reiškinio sparnai, o dažnai ir sinonimai. Centre atsiduria tautos sąvoka, ir lietuvių veikėjai sukūrė tokią lietuvių tautos sąvoką, kurios pagrindiniu ir svarbiausiu skiriamuoju bruožu tapo kalba. Mickevičius sukėlė daug rūpesčių, nes jo tautos samprata gerokai skyrėsi nuo tos, kuri turėjo primesti romantišką „tautos dvasios“, kalbos ir bendros istorijos vienovę. Jeigu istorijos objektas yra kenčianti ir atperkanti lenkų tauta, tai kokie čia lenkai, jeigu jų poetas vadina save lietuviu ir, be to, dar skolinasi iš baltarusių tautosakos, iš viduramžių Lietuvos?

Akivaizdu, kad Mickevičiaus „tauta“ yra paveikta valstybingumo, tai yra Respublikos erdvės, ir ar tik nebus panaši į kolektyvą – idėją, kaip prancūzų tauta Revoliucijos metais. Vis dėlto pirmieji lietuvių tautininkai atpažino Mickevičiuje saviškį, o juk skaitė jį originalo kalba; beje, daugelis jų lenkiškai kalbėjo geriau nei lietuviškai, nes buvo kilę iš pasiturinčių valstiečių ir smulkiųjų bajorų, tad kaimo buities paveikslai jiems buvo gerai pažįstami. Nors daugiau juos domino praeitis, tai yra šlovingieji Lietuvos laikai, kovos su kryžiuočiais, ir tikriausiai toji iš romantinės poezijos pasiskolinta kilmė gerokai paveikė tam tikrus lietuvių nacionalizmo bruožus.

Lenkų pozityvistas profesorius Marianas Massonius (Masonius) atsakomybę už „lenkiškąją metafiziką“ arba religinę istorijos interpretaciją vertė „romantiškai lietuvių mąstysenai“, užkėtusiai empiriškai orientuotą lenkų mąstymą, šį teiginį galima priimti nebent pikvikiška prasme, bet iš esmės Massonius pirmiausia taikė į Mickevičių. Patys lietuviai rodė mažai norų mesianistinei Mickevičiaus palikimo daliai perimti. Bet reikia pripažinti, jog dvasios, velniai ir angelai, kurių tiek daug Mickevičiaus kūryboje, yra tikri giminaičiai būtybėms, užpildančioms Lietuvos kraštovaizdį. Kaip ir Towianskis (Tovianskis) ne iš Lenkijos juk atvažiavo Paryžiuon, o iš Lietuvos.

* * *

Pasisakydamas už klasicizmo Mickevičių, išreiškiu savo norą poetą išlaikyti jį pagimdžiusiame šimtmetyje. Žinome, kad jis pradėjo Voltaire'o (Voltero) adaptacijomis, tačiau aštuonioliktasis amžius – tai ne tik enciklopedistai. Be muzikos, esančios lyg šimtu metų senesnės olandų tapybos atspindžiu, jis dar pagimdė Goethę (Gėtę), kuris jaunystėj domėjosi alchemija, Swedenborgo (Svedenborgo) raštus ir Casanovos (Kazanovos) prisiminimus, taip pat ištisą masonų mistinių ložių folklorą su tokiomis asmenybėmis, kaip Martinezas Pasqualis (Martinesas Paskalis) ir Claude'as de Saint Martinas (Klodus de Sen Marinas). Laisvi papročiai (tos epochos moterys tikriausiai patylomis šaipėsi senatvėje žiūrėdamos į savo romantiškas ir patetiškas dukraites), autentiški religiniai ieškojimai, dar ne turistinės, o auklėjimui ir įšventinimui reikalingos kelionės (pavyzdžiui, Goethės kelionė į Italiją ir jo romano herojaus Vilhelmo Meisterio klajonės) matmens atradimas, kunigaikščių rūmai, teikia viešnagę stebukladariams ir magams (Cagliostro) – visa tai greta vienas kito ir sudarė savotišką amžiaus koloritą. Mickevičiaus jaunystės laikų Vilniuje tas koloritas dar buvo išlikęs, ir gerai, kad jaunas poetas domėjosi Trembeckio poezija, kad parašė žavingą eilėrašį „Miestas žiemą“, nors ir romantizmo proveržiu laikomos *Baladės* dar lieka ištikimos aštuonioliktojo amžiaus jausmų stiliui.

Tikriausiai anų laikų Vilnius dar tebegyveno kalbinėmis ir apskritai kultūrinėmis prieš padalijimus sukauptomis atsargomis, todėl tokios svarbios jo masonų ložės, *Wiadomości Brukowe*, Jono ir Andriaus Sniadeckių asmenybės. Tačiau tai buvo lyg gyvenimas po mirties, ir didžiulė iš Europos žemėlapiu ištrinta valstybė pamažėl virto Silliciania, nesančiu kraštu. Tauta be valstybės, – tai jau tema tautos dainiams, jie reikalingi, nors ir pažymėti provincialumo žyme. Mickevičius kyla dviejų epochų sandūroje, tačiau jo gerbėjas iš dvidešimtojo amžiaus norėtų, kad išsiverstume be egzaltacijos kaip atsako į nelaisvę, nes kartus tai palikimas, ne per geriausiai parengiantis kukliam, tačiau saugiam buvimui tarptautinėje bendrijoje.

Iš lenkų kalbos vertė Almis Grybauskas

Czesław Miłosz, *Tėvynės ieškojimas*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 113–115, 121–125.